

PISTOALE BALCANICE CU CREMENE DIN COLECȚIA MUZEULUI BANATULUI TIMIȘOARA

Zoran Marcov*

Keywords: *flintlock pistol, kubura pećanka, gunmaker, Peć, Foča, Elbasan, Balkan Peninsula, collection of the Banat Museum in Timișoara.*

Cuvinte cheie: *pistol cu cremene, kubura pećanka, armurier, Peć, Foča, Elbasan, Peninsula Balcanică, colecția Muzeului Banatului Timișoara.*

Flint Balkan Pistols from the Collection of Banat Museum in Timișoara

(Abstract)

The craft of portable flint-lock firearms has been developed in the Balkan area under the influence of Ottoman Turks. The military needs made the Ottomans to support the start up and development of the weaponry production related crafts in the Balkan Peninsula. The armorers, who came from the East together with the Ottoman army, were part of the janissary troops, the latter being the ones who taught the local craftsmen the secret of manufacturing such weapons.

Most of the Balkan flint-lock pistols used an exterior spring-based arming mechanism, also referred to as *miquelet*, as Spanish mechanism, or a Turkish mechanism, depending on the context it was used on most oriental firearms. During the same period, the western firearms were based on an interior spring-based arming mechanism (the spring was incorporated within the mechanism), also referred to as the French mechanism, developed and enhanced by the French armorers around 1630. The French mechanism was used in the Balkan area especially during the 19th century for the *kubura* flintlock pistols.

The consolidation of the Ottoman authority in the Balkan area led to important changes in respect to the way of life of the autochthon Christian population. In many towns from Kosovo and Metohija, Bosnia, Herzegovina, Montenegro, Macedonia, Northern Albania, Serbia, Bulgaria and Greece, the weaponry workshop production was significantly developed, during the 17th, 18th and especially in the 19th centuries. In the aforementioned centers, the firearms were manufactured both for the local needs and for their trading in other provinces in the Ottoman Empire. The weaponry workshops had been increasingly developed, especially in the peripheral pashaliks of the Ottoman Empire (Bosnia and Herzegovina), but also in the territories where the Ottoman authority had been weakened and the anarchy danger had been as real as possible (Northern Albania). In the Balkan workshops, where the flintlock firearms were manufactured, both the barrels and the actual mechanisms were initially imported from Northern Italy. In time, especially in the 19th century, the autochthon armorers managed to manufacture the barrels (Prizren, Fojnica) and the flintlock mechanisms (Constantinople) locally, giving thus a particularity to the firearms of the late phase of the Empire.

The pistol is a portable firearm, perfect for relatively short distance fights. The name of a pistol was closely related to the place of manufacture and also to the materials used for its manufacture and decoration. The flintlock pistols were characterized by downwards grips, having long bulbs ended with a metallic button. The flintlock mechanism usually used was a Spanish mechanism also referred to as *miquelet*.

Traditionally, the pistol was often referred to as *kubura*. The flintlock *kubura* was characterized by a downwards grip, with a massive metallic bulb and French type flintlock mechanism and an interior cock-spring. The *kubur* term is a Turkish word, widely used in the Balkans, generally standing for a cavalry pistol. These types of firearms are usually given the name of the manufacturing place. The widely spread *kubura* in the Balkanic area was the *kubura pećanka*, manufactured by the famous workshop from Peć (Metohija).

Among the flintlock Balkan pistols, we should remind *ledenica*, considered to be the most elegant and luxurious Balkan pistol in the 18th–19th centuries and the Albanian pistol of Elbasan, known under the name of „Rat Tail”.

Referring to these firearms, besides *kubura pećanka* from the Balkan Peninsula, we should mention that other *kubure* were manufactured at Foča (Eastern Herzegovina) or Shkodra (Northern Albania), both types being well-known for their rich ornaments made of silver and precious stones.

The firearms collection from the Banat Museum in Timișoara holds three flintlock pistols and ten flintlock *kubure* manufactured in the Balkan workshops. Considering the sub-grouping classification, these firearms are

* Muzeul Banatului Timișoara, Piața Huniade nr. 1, 300 002; e-mail: markovzoran@yahoo.com.

classified as follows: two flintlock pistols belonging to Elbasan type (Central Albania), a Shkodra type flintlock pistol (Northern Albania), eight Peć flintlock *kubure* (Metohija) and two Foča flintlock *kubure* (Eastern Herzegovina). With a view to the age determination of the 13 exponents of the Banat Museum collection, they are dated between the mid 18th century (the Albanian pistols) and the mid 19th century (one of the flintlock pistol – namely the Foča type).

Considering the origin of the pistols' components and the manner in which these became part of the aforementioned collection, things are not by far as simple as they seem to be at first sight. Most of the items that are currently part of firearms collection the Banat Museum collection entered the institution's inventory in the pre-war period, being a part of the old museum's collection (the inventory of the Museum Society of History and Archeology – SMIA of Banat). In respect to the pre-war period, the Banat Museum of Timișoara archive keeps both the SMIA inventory book and the old archive of the society, but the problem regarding the identification of the components derives from the lack of clear correspondence between the old documents of the Museum Society and the present evidences from the Banat Museum of Timișoara, which were last reconstructed during the post-war period. Considering that most of the items that are part of the firearms collection had no pre-war inventory number and the lack of the interwar records (at least until to this date), the identification of both the items and donors can be made only based on descriptions in the donation documents (The Historical Archive of the Banat Museum in Timișoara). In this case, regarding the flintlock Balkan pistols, the identification of the donors is practically impossible within the context in which the archive documents offer important informations connected to the donor and the historical context, but the effective descriptions of the components are most of the time too brief.

However, after a careful analysis of the SMIA evidences, there was found that most of the Balkan origin items derive from the Bosnian area, representing donations of former Austro-Hungarian military participants to the fights for Bosnian pacification in 1878. Related to the Balkan pistols, considering the data provided by the first inventory register of the Banat Museum, we can suggest the hypothesis according to which the 13 items are typical to the Balkan workshops and especially contemporary to the yataghans and *arnautka* rifles, derive from Bosnia, being war captures which have been subsequently donated the museum. Since no data is available until this date, this will remain only a possible hypothesis.

Instead of conclusions, we should mention the fact that during the 18th–19th centuries, numerous copies after the North-Italian pistols have been made in the Balkan Peninsula (especially Peć) or the western pistols have been enhanced by being decorated in a Balkan manner (having added a wide silver plate on barrels, silver incrustation on grips etc.). The Balkan area was also known for its artisan workshops which manufactured the so-called „pistols for the poor”. All these items are also found in the Banat Museum's collection, and they make a special group of firearms, which will be assessed in a future study.

Dezvoltarea producției de pistoale și kubure în Balcani (secolele XVII–XIX)

În momentul venirii turcilor otomani în Peninsula Balcanică, meșteșugurile din acest spațiu erau, ca și în secolele precedente, strâns legate de centrele comerciale și de zonele miniere. Nevoile militare i-au determinat pe otomani să sprijine în Balcani apariția și dezvoltarea meșteșugurilor legate de producția de arme¹.

Meșteșugul armelor de foc portative pe bază de cremene s-a dezvoltat în Balcani sub influența turcilor otomani. Armurierii veniți din Orient odată cu trupele otomane făceau parte din categoria ienicerilor, aceștia fiind și cei care i-au învățat pe meșteșugarii locali secretul făuririi armelor.

Mecanismul de dare a focului cu cremene avea o serie de avantaje față de sistemele anterioare. Primul mare avantaj era legat de posibilitatea

întrebunțării armei și în condiții meteo nefavorabile, având în vedere faptul că pulberea, aflată în tigăița mecanismului, era protejată de capacul amnarului. Al doilea avantaj, apărut cu perfecționarea acestui tip de mecanism, era posibilitatea de a păstra cocoșul port-cremene în poziția armată, în condițiile în care la armarea mecanismului exista o primă treaptă de siguranță².

În Balcani, la armele de foc cu cremene, s-a folosit în cele mai multe cazuri mecanismul cu arc de armare exterior, așa-numitul mecanism spaniol (Pl. I), *miquelet*³ sau turcesc, denumit astfel în contextul în care era utilizat la marea majoritate a armelor orientale⁴. În aceeași perioadă, în Occident era mai întrebunțat mecanismul cu arc de armare interior (aflat în interiorul mecanismului), așa-numitul mecanism francez (Pl. II), perfec-

² *Ibidem*, 29–31.

³ M. Šercer, *Oružje u prošlosti*, Zagreb (1980), 25.

⁴ R. Elgood, *The Arms of Greece and her Balkan Neighbours in the Ottoman Period*, London (2009), 39–40.

¹ A. Radović, *Zanatsko oružje Balkana XVII–XIX vek*, Beograd (2002), 7.

ționat de armurierii francezi în jurul anului 1630⁵. Mecanismul de tip francez a fost folosit în Balcani mai ales în secolul al XIX-lea la pistoalele de tipul *kubura*.

În secolul al XVII-lea armata otomană a fost dotată cu armament de foc portativ având sistem cu cremene de tipul *miquelet*, iar începând cu anul 1610 debutează la Constantinopol producția de armament în atelierele proprii, unde își desfășurau activitatea armurieri balcanici, mai ales cei bulgari din Sofia⁶. Armele cu cremene au intrat în dotarea armatei otomane sub domnia lui Murad al IV-lea (1623–1640) și au fost folosite până la începutul secolului al XIX-lea, când treptat își fac apariția armele cu capsă, în timpul sultanului Selim al III-lea (1789–1807)⁷.

Consolidarea autorității otomane în Balcani a dus la modificări importante în ceea ce privește modul de viață al populației creștine autohtone. În locul producției de tip rural, definitiv pentru perioada medievală, după cucerirea otomană se dezvoltă meșteșugurile în mediul urban și odată cu acestea înfloresc comerțul. În multe orașe din Kosovo și Metohija, Bosnia, Herțegovina, Muntenegru, Macedonia, nordul Albaniei, Serbia, Bulgaria și Grecia, în secolele XVII, XVIII dar mai ales XIX, producția meșteșugărească de armament a cunoscut o dezvoltare importantă. În centrele mai sus amintite, se produceau arme atât pentru nevoile locale, cât și pentru comercializarea lor în alte provincii ale Imperiului Otoman. Armurăriile au cunoscut o dezvoltare deosebită, mai ales în pašalâcurile periferice ale imperiului (Bosnia), dar și în teritoriile în care autoritatea otomană era slăbită, iar pericolul anarhiei era cât se poate de real (nordul Albaniei); în aceste teritorii, contra-banda cu armament era mult mai prezentă decât în centrul Peninsulei Balcanice.

În atelierele din Balcani unde se realizau arme de foc cu mecanism pe bază de cremene, inițial atât țevile, cât și mecanismele propriu-zise, erau importate din nordul Italiei. În acea fază timpurie, armurierii balcanici realizau celelalte componente ale unei arme, mai puțin pretențioase (partea lemnoasă formată din uluc și mâner/pat, bulbul metalic, brățărilor metalice pentru fixarea țevii etc.), toate aceste părți componente fiind încă din acel moment bogat decorate (filigran, granulație, pietre

prețioase etc.). Cu timpul, mai ales în secolul al XIX-lea, armurierii autohtoni au reușit să producă atât țevi (armurierii din Prizren), cât și mecanisme de dare a focului (Constantinopol) pe plan local, dând astfel armelor din faza târzie a imperiului o notă de originalitate⁸.

Odată cu apariția primelor puști pe bază de cremene a debutat și producția de „puști mici”, având același tip de mecanism cu cremene. Pistoalele erau purtate la brâu, în pereche, dar și în coburi, fiind atârinate de șaua calului. Un călăreț bine echipat, pe lângă celelalte piese de armament, purta obligatoriu două perechi de pistoale și o pușcă lungă. Pistolul este o armă de foc portativă, perfectă pentru lupta la distanțe relativ mici. Denumirea pistolului este strâns legată de locul de fabricație, dar și de materialele utilizate la fabricarea și decorarea acestuia.

Pistoalele cu cremene aveau mânerul curbat în jos, cu un bulb alungit care se termina cu un bumb metalic. Mecanismul de dare a focului era de tip *miquelet*, având arcul cocoșului în exterior, ca la puștile *arnautka*⁹.

În popor, pistolul era deseori numit și *kubura*. *Kubura* cu cremene avea mânerul curbat în jos, cu un bulb metalic masiv și cu mecanism de dare a focului de tip francez, cu arcul cocoșului în interior. Aceste tipuri de arme, poartă de regulă numele locului de fabricație¹⁰. Cea mai răspândită *kubura* în spațiul balcanic, este *kubura pećanka*¹¹. *Kubur* este un cuvânt turcesc, utilizat pe scară largă în Balcani, în general cu sensul de pistol de cavalerie. Pistolul de cobur era purtat într-un toc numit *kuburluk*. Termenul de *kubur* a fost preluat de turci din mediul elen, grecescul *koumpoura* însemnând pistol. După spusele lexicograful sârb Vuk Karadžić¹², muntenegrenii numeau *kubura* toate pistoalele ale căror mâner se terminau cu

⁸ A. Radović, *op. cit.*, 7–12.

⁹ *Arnautka* este o pușcă lungă cu cremene, de origine albaneză, larg răspândită în Peninsula Balcanică în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea. Pentru realizarea acestui tip de armă se foloseau țevile armelor de vânătoare, importate din nordul Italiei (Brescia) și mecanismele de tipul *miquelet*. *Arnautka* se distinge printr-o serie de elemente specifice: tabla din alamă gravată și uneori traforată care acoperă în întregime patul și ulucul, pat subțire care se termină în forma literei „T”, iar spre deosebire de armele de foc turcești (*shishana*, *tüfenk*) *arnautka* este prevăzută cu garda trăgaciului. Pușca *arnautka* a fost produsă în cantități mari în Muntenegru și Bosnia, fiind cunoscută în aceste teritorii sub numele de *tančica*.

¹⁰ *Kubura pećanka* (Peć, Metohija), *kubura skadarska* (Shkodra, nordul Albaniei) etc.

¹¹ A. Radović, *op. cit.*, 41.

¹² R. Elgood, *op. cit.*, 91.

⁵ T. Lenk, *The Flintlock Its Origin, Development, and Use*, (2007), 41–52.

⁶ J. Jeličić, *Balkanske i orijentalne puške s priborom*, Zagreb (2001), 14.

⁷ C. Vlădescu, C. König, D. Popa, *Arme în muzeele din România*, București (1973), 45–46.

câte un bulb metalic masiv. Pistoalele mari, solide, urmând forma celor italiene de secol XVIII, erau foarte apreciate și în spațiul albanez. Numele de *kubura* a devenit ulterior sinonim pentru toate pistoalele mari de modă veche și chiar dacă este foarte greu de stabilit data la care a început producția acestui tip de pistol în Balcani, se consideră că apariția pistolului *kubura* trebuie legată de secolul al XVIII-lea. Acest tip de pistol a fost utilizat până târziu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind amintit și în perioada războiului ruso-turc din anii 1877–1878¹³.

Dintre pistoalele cu cremene, cel mai elegant și luxos este pistolul cunoscut sub numele de *ledenica* sau *ledenjača*. Tradus mot-a-mot *ledenica* înseamnă „cub de gheață”, iar în cazul nostru, „pistol cu o strălucire de gheață”. Denumirea își are originea din Muntenegru, fiind apoi transferată în sârbocroată. Descrierea acestui tip de pistol a fost făcută de Karadžić, care scria „ledenik, este o pușcă mică, în întregime placată cu argint”¹⁴. Chiar dacă au existat opinii diferite referitoare la întrebuintarea termenului de *ledenica*, se poate spune că în Balcani acest cuvânt definește în general pistolul placat cu argint¹⁵. Caracteristic pentru acest tip de pistol, este mânerul ușor curbat în jos, cu bulb alungit și terminat cu un bumb simplu. Pistoalele *ledenica* au mecanismul de dare a focului de tip *miquelet* perfecționat, având șurubul cocoșului terminat cu cap sferic găurit pentru strângerea cremenei și cu două „urechi” pentru armarea cocoșului. Pe mecanismul acestui tip de pistol, deseori este reprezentat profilul unei păsări, vulturul bicefal sau un buchet de flori. Uneori apare gravat cu cifre arabe anul fabricației¹⁶. Toate elementele din lemn ale pistolului sunt placate cu argint, în prelucrarea argintului utilizându-se deseori două tehnici combinate, turnarea și gravarea, cu motive baroce și rococo. *Ledenice* erau cele mai frumoase pistoale, fiind alături de puștile *džeferdar*¹⁷ cele mai apreciate arme din arsenalul luptătorilor din Muntenegru și Herțegovina. În Balcani, timp de două secole, *ledenice* au fost apreciate ca fiind cele mai frumoase pistoale. Cele realizate în atelierele din Boka Kotorska, au fost

deseori decorate cu aur de către bijutierii locali, ele fiind cunoscute sub numele de *zlatka*¹⁸.

Prin intermediul albanezilor, pistolul *ledenica* cu mecanism de tip *miquelet* s-a răspândit în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în spațiul Balcanic. Însă, chiar mai devreme, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, primele tipuri de *ledenice* apar în Ioannina (nord-vestul Greciei). Spațiul în care *ledenica* era cunoscută în secolul al XVIII-lea era delimitat la est de Prizren și Đakovica, la vest de Shkodra, iar la sud de Ioannina și Epir. În secolul al XIX-lea se va răspândi spre est până la Skopje¹⁹.

Pe cuprinsul Peninsulei Balcanice, pistoalele de tipul *ledenica* au primit mai multe denumiri: în Bosnia și Herțegovina erau numite *ledenica* sau *ledenjača*, în Metohija și în unele părți ale Macedoniei armele erau cunoscute sub denumirea de *celina*, în Kosovo *cilina*, în Shkodra *dželina*, în nordul Albaniei *calina*, iar la Dubrovnik se foloseau denumirile *salina* și *polusalina*²⁰.

La mijlocul secolului al XVIII-lea în Đakovica și Prizren au fost realizate *ledenice*, numite în această zonă *celine*, diferențiindu-se două tipuri: una mai subțire și placată cu bronz, cealaltă – *ledenica* propriu-zisă – placată cu argint, însă mai rar întâlnită. Plăcile decorative în acest caz nu acopereau în întregime părțile din lemn, ci erau dispuse sub forma unor medalioane²¹.

În Kotor, *ledenica* era probabil cunoscută încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Pistoalele *ledenica* erau fabricate în atelierele din Boka Kotorska, Risan și probabil în Herceg Novi. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la Cetinje se realizau doar decorurile acestui tip de pistol. De asemenea, au fost decorate și de bijutierii din Risan și Perast. Având în vedere faptul că orfevrăria din Boka Kotorska era destul de dezvoltată, *ledenice* din acest areal aveau elemente decorative europene, baroce și rococo. Pistolul *ledenica* făcea parte în secolul al XIX-lea din echipamentul standard al marinarilor din Boka. În Boka Kotorska, fabricarea acestui tip de armă este abandonată pe la mijlocul secolului al XIX-lea²².

În Albania centrală, unde se distinge centrul manufacturier de la Elbasan, pistoalele erau placate cu folie din alamă, fiind cunoscute sub denumirea de *verdha*. Cuvântul *verdha* în limba albaneză înseamnă „galben”, iar pistoalele de acest tip se

¹³ *Ibidem*, 90–91.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ A. Radović, *op. cit.*, 41–42.

¹⁷ Pușca *džeferdar* este o armă balcanică cu cremene, cu patul ușor curbat și bogat decorat cu incrustații de sidif. Numele provine din limba turcă (*cevherdar*) fiind preluat din persană (*johar*), în traducere însemnând „bijuterie”. Cel mai important centru din Balcani pentru realizarea acestui tip de pușcă era Boka Kotorska, aici fabricarea *džeferdar*-ului atingând apogeul în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea.

¹⁸ R. Elgood, *op. cit.*, 90.

¹⁹ A. Radović, *op. cit.*, 42.

²⁰ R. Elgood, *op. cit.*, 95.

²¹ Đ. Petrović, Puškarski zanat u Metohiji, *Vesnik Vojnog Muzeja*, 2, Beograd (1955), 156.

²² A. Radović, *op. cit.*, 42–43.

disting prin mai multe elemente specifice: subțirimea ulucului și a mânerului, forma aproape dreaptă a mânerului, placarea în întregime cu tablă din alamă și având la partea inferioară a mânerului un bulb subțire și alungit terminat cu un bumb conic. În limba engleză aceste pistoale erau denumite „rat-tail pistols” („pistoale coadă de șobolan”), iar în italiană „coda da topo” („coadă de șoarece”) ²³. Poeții albanezi îl numeau „gjarpnusha Stamolli”, adică „șarpe de Istanbul”, sugerând faptul că aceste arme ar fi originare din capitala imperială, Istanbul. Armurăriile din Istanbul au produs și exportat arme de foc portative în secolul al XIX-lea, însă este puțin probabil ca pistoalele provinciale albaneze să se fi produs în capitala imperială. În acest context, denumirea de „șarpe de Istanbul” nu are un suport real, fiind utilizată mai ales în mediul comercial, pentru facilitarea exportului ²⁴. În sârbo-croată acest tip de pistol central albanez era cunoscut sub numele de *šilja* ²⁵.

În legătură cu datarea pistoalelor albaneze „coadă de șobolan”, literatura de specialitate propune mai nou două perioade distincte în evoluția lor. Prima jumătate a secolului al XVIII-lea, caracterizată prin pistoale de formă aproape dreaptă sau cu mânerul ușor curbat în jos și a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/începutul secolului al XIX-lea, cu pistoale având arcuirea mânerului mai pronunțată ²⁶. Exemplarele din prima jumătate a secolului al XVIII-lea au terminația mânerului realizată dintr-un bulb subțire și conic care face corp comun cu mânerul, fiind practic absorbit de acesta. Țevile pistoalelor timpurii sunt bogat decorate, fiind damaschinate cu aur și argint, după modelul celor occidentale (Franța), acest lucru indicând realizarea lor mai ales pentru piața de export. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cantitatea de decor a țevelor se reduce, rămânând doar un modest design din fir de argint incrustat sau țeava simplă nedecorată. Această transformare indică probabil o schimbare treptată în ceea ce privește categoria socială a cumpărătorilor, în condițiile în care elitele locale s-au orientat spre arme mai performante și mai „la modă” ²⁷.

Una din variantele acestui tip de pistol este și *debarska celina*, denumit după locul de fabricație ²⁸. Toate pistoalele de acest tip sunt asemănătoare,

diferențindu-se doar prin lungimea mânerului sau a bulbului. *Debarska celina* are un decor specific. La partea superioară a mânerului există două benzi paralele cu rozete turnate din plumb, iar între ele apar dreptunghiuri din cupru. Aspectul acestui pistol a rămas neschimbat timp de două secole, cauzele fiind probabil izolarea teritorială a orașului Dibra ²⁹.

Un rol deosebit de important în producția de armament balcanic îl dețin armurăriile din Kosovo și Metohija prin centrele de la Prizren și mai ales Peć, în condițiile în care pistoalele de Peć, celebrele *kubure pećanke*, erau cele mai răspândite pistoale în Peninsula Balcanică în secolul al XIX-lea.

La Prizren, producția de pistoale a început cel mai probabil în secolul al XVIII-lea, având în vedere faptul că în anul 1809 măiestria armurierilor de aici a fost confirmată și de Armurăria Imperială de la Constantinopol. În acel an armurăria imperială a comandat armurierilor din Prizren pistoale cunoscute sub denumirea de *prizrenci* pentru echiparea armatei imperiale, aflată în acea perioadă în conflict cu insurgenții sârbi ³⁰.

Prizrenac a fost o copie directă a pistoalelor nord italiene de secol XVIII. Însă spre deosebire de pistoalele occidentale, *prizrenac* avea toate elementele din lemn acoperite cu tablă din alamă bogat decorată. Era o versiune mai săracă a pistolului *ledenica* acoperit cu tablă din argint.

Pistoalele realizate la Prizren și cunoscute sub denumirea de *prizrenci* erau de regulă acoperite în întregime cu tablă din alamă decorată cu arabescuri gravate. O caracteristică importantă a pistoalelor de Prizren este folosirea sârmei din alamă împletită care acoperă o parte importantă a mânerului, practic de la bulbul mânerului până la garda trăgaciului. Pistoale de tipul Prizren au fost realizate și de armurierii din Boka Kotorska, elementul distinctiv în cazul acestora fiind legat de tabla decorativă care era aurită, pistoalele fiind cunoscute și sub denumirea de *zlatka*. O altă versiune a pistolului *prizrenac* era produsă la Foča (estul Herțegovinei). Pistoalele din Foča erau acoperite cu tablă din argint, decorată cu aceleași arabescuri gravate, iar mânerul acestora era învelit cu sârmă subțire din argint împletită ³¹.

Prizren a fost și un important centru de producție pentru țevile armelor de foc, mai ales în secolul al XIX-lea. Cel mai important atelier pentru fabricarea țevelor era cel de la Čaklar, situat la sud-est de

²³ R. Elgood, *op. cit.*, 200.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ A. Radović, *op. cit.*, 43.

²⁶ R. Elgood, *op. cit.*, 202.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Debar (maced.), Dibra (alb.) este un oraș aflat actualmente în vestul Republicii Macedonia, aproape de granița cu Albania. În secolele XVIII–XIX era renumit pentru armurierii albanezi

din localitate, cei care au realizat pistolul *debarska celina*, o variantă a pistolului albanez „coadă de șobolan”.

²⁹ A. Radović, *op. cit.*, 43.

³⁰ R. Elgood, *op. cit.*, 188.

³¹ *Ibidem*.

Prizren, unde primul armurier atestat de izvoare a fost Adem Usta, personaj care și-a desfășurat activitatea la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Alți producători de țevi care au lucrat la Čaklar: Mahmut Spahi și Ahman Usta, la începutul secolului al XIX-lea sau Liman Namlidžija, decedat în 1860³². Armurierii din Prizren spuneau deseori că țevile lor sunt realizate în același mod ca și țevile din Fojnica; acest lucru dovedește puternica influență a armurărilor din Bosnia asupra fabricanților kosovari³³.

Trecând la armurierii din Peć (Metohija), primele informații scrise despre aceștia le avem menționate în catastihul Mănăstirii Sfintei Fecioare, unde sunt amintite donațiile lui Dmtar tuvekcija în 1769 și Jovo tufekcija în 1776, armurieri din Peć. Alți armurieri nu mai sunt amintiți până la mijlocul secolului al XIX-lea, dată la care orașul devine renumit pentru producția de *kubure pećanke*, sau altfel spus pistoale de cobur din Peć. *Kubure pećanke* au fost ieftine, robuste, fiabile și foarte populare, fiind printre cele mai comune pistoale în Balcanii secolului al XIX-lea³⁴. *Kubure pećanke* au ca elemente distinctive un bulb masiv și rotund și mânerul din lemn. Uneori talpa mânerului se termină cu un bumb din alamă în formă de trunchi de prismă octogonală. Mai modeste ca realizare, sunt placate cu tablă decorativă din alamă. Nu există nici o dovadă care să confirme faptul că acest pistol a fost produs în secolul al XVIII-lea, deși aspectul lor sugerează acest fapt. Atelierele armurierilor erau concentrate în apropiere de Okolj. Frații Mula Ibro și Mula Ali au fost primii producători de *kubure pećanke*. În secolul al XIX-lea, armurierii din Peć au importat țevi din Prizren, Taslidža și Italia. Țevile de armă italiene au fost tăiate în două pentru realizarea țevilor de *kubura pećanka*³⁵. *Kubure pećanke* au fost realizate după forma pistoalelor de secol XVIII din Brescia, având însă adăugiri cu caracter local. Pe mâner, pe partea din lemn, deseori apare reprezentată sabia *Dhu al-Fiğar* și potcoava³⁶. O pereche de *pećanke* putea fi cumpărată cu 10 ducati³⁷.

Deoarece *kubura pećanka* a fost atât de populară, pistoalele de acest tip au fost produse și

în alte centre din Balcani, mai ales în spațiul bosniac. Tipul de *kubura pećanka* a fost realizat și la Foča. Exemplarele din Foča au avut parte de un decor mai bogat, fiind placate cu tablă din argint. Întregul mâner era placat cu tablă de argint gravată, iar gâtul mânerului era învelit în sârmă împletită din argint³⁸.

Alte *kubure* celebre în epocă erau realizate de armurierii din nordul Albaniei, la Shkodra. În cazul lor, întregul decor al armei este realizat în filigran, la care se adaugă pietrele de coral. Aceste piese sunt somptuoase. Mecanismul de dare a focului este de tip francez. În realizarea plăcilor decorative erau folosite mai multe tehnici. Mânerul este curbat în jos având un bulb masiv terminat cu bumb metalic. Cele mai frumoase *kubure* de acest tip, realizate la Shkodra, poartă denumirea de *bušatlije*, fiind decorate prin toate tehnicile care redau somptozitatea (filigran, granulare, niello, pietre de coral etc.). Bulbul este de asemenea bogat ornamentat, având motive florale turnate și terminându-se cu un bumb masiv³⁹.

Un alt important centru balcanic pentru producția armelor de foc a fost Tetovo (nord-vestul Macedoniei), așezare veche și cunoscută, unde mare parte din populația musulmană a orașului era angajată în comerț. În secolul al XVIII-lea orașul era celebru pentru producția de țevi de armă, iar calitatea pieselor realizate de armurierii locali, l-a determinat pe guvernatorul de Tetovo, pașa Redžep I să apeleze la serviciile acestora (sfârșitul secolului al XVIII-lea)⁴⁰.

Referitor la armurierii bulgari, trebuie precizat faptul că pe teritoriul Bulgariei existau importante armurării la Nikopole, Sliven și Gabrovo, centre foarte celebre în epocă. Armurierii din Sliven erau recunoscuți pentru realizarea pistoalelor decorate cu argint – *slivanka*. Aceste pistoale cu cremene erau placate cu elemente din argint, decorate în stilul pistoalelor nord italiene. Armele din Sliven erau exportate în cantități mari spre Persia, Kurdistan, Caucaz și Asia Mică. Arme de foc în spațiul bulgar, au mai fost produse la Sofia, Shumen, Silistra, Kazanluk, Samokov, Plovdiv etc. Oțelul de Samokov era materialul preferat în realizarea țevilor de pușcă⁴¹.

Armamentul a avut întotdeauna în acest spațiu un preț mare. În Muntenegru și Herțegovina, în urma multiplelor atacuri turcești asupra zonelor subjugate, la arme se ajungea prin pradă. În

³² D. Petrović, *op. cit.*, 81–104.

³³ R. Elgood, *op. cit.*, 188–189.

³⁴ *Ibidem*, 195.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ A. Radović, *op. cit.*, 44; *Dhu al-Fiğar* sau *Zulfiğar*, potrivit tradiției islamice, este sabia bifurcată a liderului islamic Ali, devenită un simbol al musulmanilor šiiti. Sabia *Dhu al-Fiğar* și potcoava sunt simboluri ale armurierilor din Peć, fiind incrustate cu argint pe partea inferioară a mânerelor pistoalelor.

³⁷ R. Elgood, *op. cit.*, 195.

³⁸ A. Radović, *op. cit.*, 44.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ R. Elgood, *op. cit.*, 203.

⁴¹ *Ibidem*.

momentul în care erau cumpărate, pentru arme se dădeau sume uriașe. Doar pentru o *ledenica*, Jovan Dulin în anul 1842, pentru 35 de taleri a trebuit să gireze întreaga avere⁴².

Pistoale și kubure balcanice cu cremene din colecția Muzeului Banatului.

În Balcanii secolelor XVIII și mai ales XIX, producția armelor de foc portative cu cremene cunoaște o dezvoltare deosebită, iar în marile centre din Albania, Kosovo, Metohija, Bosnia și Herțegovina armurierii locali au creat în timp pistoale și *kubure* specifice fiecărui centru în parte. Dacă armurierii de la Elbasan (Albania centrală) erau renumiți pentru pistoalele placate în întregime cu alamă frumos decorată, având mânerul terminat cu un bumb conic și ascuțit (așa-numitele pistoale „coadă de șobolan”), cei din Foča (estul Herțegovinei) erau recunoscuți pentru pistoalele de cobur decorate cu tablă din argint, care acoperea mare parte din țevă/uluc și mânerul *kuburei*. Armurierii din Foča obișnuiau să înfășoare partea centrală a mânerului (între talpa gârzii trăgaciului și bulb) cu sârmă din argint împletită.

În secolele XVII și XVIII armurierii din spațiul Balcanic au utilizat în producția de pistoale și *kubure*, țevi importate din nordul Italiei (Brescia), pe care uneori le „cosmetizau” prin gravarea unor motive vegetale sau, mai rar, prin damaschinarea țevilor cu aur și argint. În secolul al XIX-lea se vor dezvolta în Peninsula Balcanică ateliere pentru producția țevilor de armă, cum ar fi centrul de la Fojnica (Bosnia) sau Prizren (Kosovo și Metohija).

Un curent „la modă” în Balcanii secolelor XVIII și XIX era copierea unor tipuri de pistoale/*kubure* și realizarea acestora în alte centre de producție față de armurăria de origine. Cel mai elocvent exemplu în acest sens este *kubura pećanka*, pistolul de cobur cel mai răspândit din Balcani, originar din Peć (Metohija), însă produs la scară mare în Bosnia și Herțegovina (mai ales la Foča)⁴³.

În colecția de arme a Muzeului Banatului Timișoara există astăzi trei pistoale și zece *kubure* cu cremene realizate în ateliere balcanice. Grupate pe subcategorii, ele se împart astfel: două pistoale cu cremene de tipul Elbasan (Albania centrală), un pistol cu cremene de tipul Shkodra (nordul Albaniei), opt *kubure* cu cremene de tipul Peć (Metohija) și două *kubure* cu cremene de tipul Foča (estul Herțegovinei).

Legat de datarea celor 13 piese din colecția MBT, acestea se încadrează între a doua jumătate

a secolului al XVIII-lea (pistoalele albaneze⁴⁴) și a doua jumătate a secolului al XIX-lea (unul din pistoalele de cobur de tipul Foča⁴⁵).

În ceea ce privește proveniența pieselor, modul cum au ajuns acestea în colecția de arme a MBT, lucrurile nu sunt nici pe departe atât de simple cum par la prima vedere. Cea mai mare parte a pieselor, ce constituie astăzi colecția de arme a MBT, a intrat în inventarul instituției în perioada antebelică, fiind parte a vechii colecții a muzeului (inventarul Societății Muzeale de Istorie și Arheologie din Banat). Legat de perioada antebelică, în arhiva MBT se păstrează atât registrul inventar al SMIA, cât și arhiva veche a societății muzeale, însă problema identificării pieselor provine din lipsa unei corespondențe clare dintre vechile documente ale societății muzeale și actualele evidențe ale MBT, refăcute ultima dată în perioada postbelică. Având în vedere faptul că pe marea majoritate a pieselor ce formează colecția de arme nu s-a păstrat numărul de inventar antebelic și în lipsa (cel puțin până în clipa de față) a registrului de evidență interbelic, identificarea pieselor și a donatorilor se poate realiza doar pe baza descrierilor din actele de donație (Arhiva istorică a Muzeului Banatului din Timișoara). În cazul nostru, referitor la pistoalele balcanice cu cremene, identificarea donatorilor este practic imposibilă în contextul în care documentele de arhivă oferă informații importante legate de donator și contextul istoric, însă descrierile efective ale pieselor sunt de cele mai multe ori sumare⁴⁶.

Totuși, după o analiză atentă a evidențelor SMIA, s-a constatat faptul că marea majoritate a pieselor de origine balcanică provin din spațiul bosniac, fiind donații ale foștilor militari austro-ungari participanți în anul 1878 la luptele pentru pacificarea Bosniei⁴⁷. Referitor la pistoalele

⁴⁴ R. Elgood, *op. cit.*, 202.

⁴⁵ A. Radović, *op. cit.*, 111.

⁴⁶ În scrisoarea de donație semnată de Ormós Zsigmond din 24 aprilie 1889 (AIMBT), printre alte obiecte, sunt menționate și două pistoale cu cremene: unul turcesc, iar despre celălalt este amintit faptul că provine de la asediul Belgradului și că a aparținut unui ofițer de rang superior. Referitor la descrierea celor două pistoale, singurul detaliu menționat în cazul ambelor piese este legat de elementele decorative din alamă ale pistoalelor („cu ornamente din *cupru*”). Având în vedere faptul că marea majoritate a pistoalelor balcanice prezintă elemente decorative din alamă, identificarea celor două piese doar pe baza acestor descrieri este deocamdată imposibilă. Cele două piese apar înregistrate (în 19 iunie 1889) în Registrul de inventar I al MBT, nr. vechi inv. 774–775.

⁴⁷ Registrul de inventar I al MBT cuprinde o serie de arme albe și de foc aduse din Bosnia cu ocazia luptelor din anul

⁴² A. Radović, *op. cit.*, 44.

⁴³ *Ibidem*.

balcanice, pe lângă datele oferite de Registrul de inventar I al MBT⁴⁸ și având în vedere piesele ce formau echipamentul standard al luptătorului bosniac din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (format dintr-un iatagan, o pușcă lungă și cel puțin o pereche de pistoale cu cremene), putem propune ipoteza conform căreia cele 13 piese din actuala colecție de arme a MBT, piese tipice atelierelor balcanice și mai ales contemporane cu iataganele și puștile *arnautka* din colecția MBT, provin tot din Bosnia, fiind capturi de război, care ulterior au fost donate muzeului. Neavând însă la ora actuală date suplimentare, aceasta rămâne deocamdată doar o ipoteză de lucru.

În condițiile în care doar o mică parte din pistoalele aflate în colecția de arme a muzeului timișorean prezintă marcajul și însemnele armurării de origine, vom clasifica piesele balcanice din colecția MBT pe tipuri de pistoale/*kubure*, menționând atunci când este cazul dacă acestea prezintă marcajul armurierului.

Înainte de a prezenta fiecare piesă în parte, trebuie menționat faptul că în secolele XVIII–XIX în Peninsula Balcanică s-au realizat multe copii după pistoale nord-italiene (mai ales la Peć) sau doar s-au „cosmetizat” pistoalele occidentale prin decorarea acestora în manieră specifică lumii balcanice (un guler lat din tablă din argint pe țevă/uluc, incrustații din argint pe mâner etc.). În Balcani mai existau și ateliere artizanale care produceau așa-numitele „pistoale ale săracilor”⁴⁹. Toate aceste piese care se regăsesc și în colecția MBT, constituie un grup aparte de arme, ce va fi analizat într-un studiu viitor.

1878: sabie curbă, provine din expediția militară bosniacă, vara anului 1878 (nr. vechi inv. 259; înregistrată la 27 nov. 1878); sabie curbă turcească, provine din Bosnia, 1878 (nr. vechi inv. 260; înregistrată la 27 nov. 1878); iatagan bosniac, confiscat la Travnik în anul 1878 (nr. vechi inv. 329; înregistrat la 29 octombrie 1879); iatagan bosniac, confiscat în Bosnia (nr. vechi inv. 649; înregistrat la 22 noiembrie 1886); armă de foc cu cremene, provine din Bosnia (nr. vechi inv. 935; înregistrată la 28 septembrie 1889); iatagan turcesc adus de la Tuzla în 1878 (nr. vechi inv. 1567; înregistrat la 25 nov. 1896); iatagan adus din Bosnia în 1878 (nr. vechi inv. 2148; înregistrat la 3 octombrie 1904) etc.

⁴⁸ În Registrul de inventar I al MBT sunt menționate cel puțin două pistoale cu cremene aduse din Bosnia, în urma luptelor de pacificare a provinciei din anul 1878 (nr. vechi inv. 265 și 287).

⁴⁹ Atelierele artizanale, larg răspândite pe cuprinsul Peninsulei Balcanice în secolele XVIII–XIX, realizau arme de foc portative utilizând componente ale mai multor tipuri de pistoale. De cele mai multe ori este vorba de arme simple, fără decor, prezentând în multe cazuri urme de reparație realizate în epocă.

I. Pistoale cu cremene albaneze de tipul *Elbasan*

1. Pistol cu cremene, tipul *Elbasan* (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/începutul secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronco-octogonală fiind lisă în interior, rotunjită spre gura țevii și găurită la partea superioară spre culată (neutralizare ulterioară). Brațul de fixare al țevii este rupt la 1 cm de corpul țevii. Mecanismul de dare a focului este de tip *miquelet*, la exterior complet (deși forma șurubului de fixare a cremenei indică prezența cândva a unor „coarne” de armare) și funcțional. Mecanismul de declanșare este incomplet, lipsește garda trăgaciului. Țeava este fixată de uluc prin două brățări din alamă; brățara de la gura țevii este decorată prin batere cu motive geometrice, cealaltă, din dreptul tunetului, este simplă. Platina este fixată în corpul armei cu două șuruburi. Mânerul și ulucul sunt din lemn, fiind placate în întregime cu tablă de alamă traforată și gravată cu motive vegetale și geometrice. Pe mâner există șase orificii circulare ce indică prezența cândva a unor pietre decorative din care doar una, de culoare roșie (coral), s-a păstrat. Mânerul este terminat cu un bulb alungit din alamă și un bumb conic din alamă (mâner specific, cunoscut sub denumirea de „coadă de șobolan”). În uluc există un orificiu pentru bătător (bătătorul însă lipsește).

Lungimea țevii: 32 cm.

Lungime totală: 48 cm.

Calibru: 15 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3380; stare de conservare foarte bună (Pl. VI).

2. Pistol cu cremene, tipul *Elbasan* (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/începutul secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronco-octogonală fiind lisă în interior, rotunjită spre gura țevii și găurită la partea superioară spre culată (neutralizare ulterioară). Mecanismul de dare a focului este de tip *miquelet*, la exterior fiind incomplet (lipsește cocoșul și arcul de armare) și nefuncțional. Mecanismul de declanșare este complet, dar nefuncțional. Garda din fier a trăgaciului este prelungită spre uluc și mâner cu două brațe de fixare. Țeava este fixată de uluc printr-o brățară din argint gravată cu motive vegetale. Platina este fixată în corpul armei cu două șuruburi. Mânerul și ulucul sunt din lemn, fiind placate în întregime cu tablă de alamă traforată și gravată cu motive vegetale și geometrice. Pe mâner există zece orificii triunghiulare ce indică prezența cândva a unor pietre

decorative din coral, din care două, fragmentare, de culoare roșie, s-au păstrat. Mânerul este terminat cu un bulb alungit din alamă și un bumb conic din alamă (mâner specific, cunoscut sub denumirea de „coadă de șobolan”). În uluc există un orificiu care conține bătătorul din fier.

Lungimea țeavii: 34,5 cm.

Lungime totală: 52 cm.

Calibru: 16 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3101; stare de conservare bună (Pl. III/1).

II. Pistol cu cremene nord-albanez de tipul *Shkodra*

1. Pistol cu cremene, tipul *Shkodra* (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea/începutul secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronco-octogonală fiind lisă în interior, rotunjită spre gura țeavii și găurită la partea superioară spre culată (neutralizare ulterioară). Mecanismul de dare a focului este de tip *miquelet*, fiind complet la exterior (deși forma șurubului de fixare a cremenei indică prezența cândva a unor „coarne” de armare) și funcțional. Mecanismul de declanșare este complet și funcțional. Garda din fier a trăgaciului este placată cu tablă din alamă gravată. Țeava este fixată de uluc prin două brățări din alamă gravate cu motive geometrice. Platina este fixată în corpul armei cu două șuruburi. Mânerul și ulucul sunt din lemn, fiind placate în întregime cu tablă din alamă gravată cu motive vegetale și geometrice. Mânerul este terminat cu un bulb rotunjit din alamă basoreliefată cu motive florale și un bumb din alamă decorat în aceeași manieră. În uluc, în partea inferioară, există un orificiu care conține bătătorul din fier.

Lungimea țeavii: 30 cm.

Lungime totală: 50 cm.

Calibru: 16 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3067; stare de conservare foarte bună (Pl. III/2).

III. Kubure cu cremene de tipul *Pec*

1. *Kubura* cu cremene, tipul *Pec* (anul 1814).

Țeava pistolului este tronco-octogonală fiind lisă în interior și ușor evazată spre gura țeavii. Țeava prezintă o nervură mediană și o gravură decorativă vegetală pe partea superioară, în dreptul tunetului. La partea superioară, spre culată, țeava este găurită (neutralizare ulterioară). Pe brațul de fixare al țeavii este inscripționat anul „1814” (după calendarul creștin). Mecanismul de dare a focului este de tip *miquelet*, la exterior fiind incomplet (lipsește limba amnarului, dar păstrează cocoșul port-cremene,

tigăița, arcul cocoșului și platina căreia îi lipsește șurubul de fixare) și nefuncțional. Cocoșul și suportul amnarului sunt decorate prin gravare cu motive vegetale. Contraplatina din alamă este fixată suplimentar față de cele două șuruburi cu țințe bătute ulterior. Mecanismul de declanșare este complet (trăgaciul și garda sunt adăugate ulterior făuririi piesei, nerespectând forma sculptată în uluc a gărzii originale) și funcțional. Țeava la gură este fixată de uluc printr-o sârmă din alamă montată ulterior și care fixează și partea ruptă a ulucului spre gura țeavii. Mânerul și ulucul sunt din lemn, ambele elemente fiind sculptate cu motive vegetale. Talpa mânerului este terminată cu un bulb din alamă decorată prin batere și terminată într-un bumb din alamă în formă de trunchi de prismă octogonală. Pe partea superioară și inferioară a mânerului au fost adăugate ulterior două plăci metalice care să ranforseze mânerul din lemn rupt. Ulucul are la partea inferioară un șanț și două elemente din alamă pentru fixarea bătătorului; bătătorul însă lipsește.

Lungimea țeavii: 29,5 cm.

Lungime totală: 46 cm.

Calibru: 17 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3137; stare de conservare bună (Pl. IV/1).

2. *Kubura pećanka* cu cremene (armurăria din Pec, prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronconică fiind lisă în interior, iar la partea superioară prezintă o nervură mediană și două gravuri: una decorativă vegetală și o alta geometrică, spre culată. Țeava este găurită la partea superioară (neutralizare ulterioară). În partea stângă, în dreptul contraplatinei există marcajul fabricantului. Pe brațul de fixare al țeavii există un șanț pentru luarea liniei de ochire. Mecanismul de dare a focului este de tip francez, la exterior este complet și funcțional. Contraplatina din alamă fixează platina cu două șuruburi. Mecanismul de declanșare este complet și funcțional, iar garda trăgaciului din alamă este decorată cu striții. Mânerul și ulucul sunt din lemn. Mânerul este sculptat cu motive vegetale, iar la partea superioară este decorat cu incrustații din argint; în zona centrală a mânerului există un element rombic din argint gravat cu motive florale și prevăzut cu piatră de coral. Pe partea inferioară a mânerului sunt incrustate cu argint simbolurile armurierilor din Pec: sabia *Dhu al-Fiqar* și potcoava. Țeava este fixată de uluc cu o brățară simplă din alamă. Talpa mânerului este terminată cu un bulb din alamă decorată prin batere și cu un bumb din alamă în formă de trunchi de

prismă octogonală. Ulucul este sculptat cu motive vegetale și are la partea inferioară două elemente din alamă pentru fixarea băătorului; băătorul este înțepenit în suport (incomplet spre vârf).

Lungimea țevii: 30 cm.

Lungime totală: 49 cm.

Calibru: 15 mm

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3096; stare de conservare foarte bună (Pl. IV/2).

3. *Kubura* cu cremene, tipul *Pec* (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronco-octogonală fiind lisă în interior. Țeava prezintă o nervură mediană și o gravură decorativă vegetală la tunet. La partea superioară țeava este găurită spre culată (neutralizare ulterioară). Pe brațul de fixare al țevii, este placat cu alamă și gravat cu elemente geometrice și florale un șanț pentru luarea liniei de ochire; la gura țevii există un țel. Mecanismul de dare a focului este de tip francez, la exterior fiind complet și funcțional. Platina este gravată cu elemente geometrice și florale. Contraplatina din alamă fixează platina cu două șuruburi. Mecanismul de declanșare este incomplet dar funcțional; garda trăgaciului din alamă lipsește, păstrându-se doar brațul de fixare spre mâner (2/3 din gardă lipsesc). Mânerul și ulucul sunt din lemn. Mânerul este sculptat cu motive florale și prezintă incrustații din argint. La partea superioară a mânerului există un element rombic din metal decorat prin batere. Talpa mânerului este terminată cu un bulb din alamă decorată prin batere și terminată cu un bumb din alamă în formă de trunchi de prismă octogonală. Ulucul este sculptat cu motive vegetale și are la partea inferioară două elemente din alamă și un șanț pentru fixarea băătorului, însă acesta lipsește.

Lungimea țevii: 30 cm.

Lungime totală: 48,5 cm.

Calibru: 16 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3065; stare de conservare bună.

4. *Kubura* cu cremene, tipul *Pec* (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronconică fiind lisă în interior, iar spre culată este găurită la partea superioară (neutralizare ulterioară). Mecanismul de dare a focului este de tip francez, la exterior fiind complet și funcțional. Contraplatina este din alamă și fixează platina cu două șuruburi. Mecanismul de declanșare este complet și funcțional; garda trăgaciului este din alamă, fiind decorată cu striatii. Mânerul și ulucul sunt din lemn.

Mânerul este sculptat cu motive vegetale. La partea superioară a mânerului lipsește elementul decorativ rombic. Talpa mânerului se termină cu un bulb din alamă decorată prin batere și cu un bumb din alamă în formă de trunchi de prismă octogonală. Ulucul are la partea inferioară un element din alamă și un șanț pentru băătorul care însă lipsește. Țeava este fixată de uluc cu o brățară din fier decorată prin batere.

Lungimea țevii: 23,5 cm.

Lungime totală: 42,5 cm.

Calibru: 15 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3068; stare de conservare bună.

5. *Kubura* cu cremene, tipul *Pec* (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronconică fiind lisă în interior, cu nervură mediană la partea superioară și mici gravuri geometrice decorative. Spre culată, țeava este găurită la partea superioară (neutralizare ulterioară). Pe brațul de fixare al țevii există un șanț pentru luarea liniei de ochire. Mecanismul de dare a focului este de tip francez, fiind la exterior incomplet și nefuncțional (arcul amnarului este frânt, jumătatea de sus lipsește; capacul superior de fixare a cremenei în cocoș și șurubul de fixare lipsesc). Contraplatina din alamă fixează platina cu două șuruburi. Mecanismul de declanșare este complet și funcțional; garda trăgaciului este din alamă fiind decorată cu striatii. În mod neobișnuit brațul de fixare al gărzii, frânt și incomplet, a fost montat din fabricație într-un lăcaș debitat special pentru forma sa în mâner. Mânerul și ulucul sunt din lemn. La partea superioară a mânerului există un element decorativ rombic din metal. Talpa mânerului este terminată cu un bulb din alamă decorată prin batere și cu un bumb din alamă în formă de trunchi de prismă octogonală. Ulucul are la partea inferioară două elemente din alamă pentru fixarea băătorului și un băător ornamental din lemn. Țeava la gură este fixată de uluc printr-o brățară din alamă.

Lungimea țevii: 31,5 cm.

Lungime totală: 50 cm.

Calibru: 17 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3072; stare de conservare bună.

6. *Kubura* cu cremene, tipul *Pec* (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronco-octogonală fiind lisă în interior, cu nervură mediană la partea superioară. Spre culată, țeava este găurită la partea

superioară (neutralizare ulterioară). Mecanismul de dare a focului este de tip francez, la exterior fiind complet, dar nefuncțional (elementele interioare – tambur și limba arcului – sunt tocite). Contraplatina din alamă fixează platina cu două șuruburi. Mecanismul de declanșare este complet și funcțional; garda trăgaciului din alamă este decorată cu striții. Mânerul și ulucul sunt din lemn. Mânerul este sculptat cu motive vegetale în jurul brațului de fixare a țevii. La partea superioară a mânerului există un element decorativ din alamă, adaptat din capătul de fixare a unei foste gărzi de trăgaci. Talpa mânerului este terminată cu un bulb din alamă decorată prin batere și un bumb din alamă în formă de trunchi de prismă octogonală. Ulucul are la partea inferioară două elemente din alamă pentru fixarea bătătorului și un șanț pentru bătătorul care însă lipsește. Țeava la gură este fixată de uluc printr-o sârmă din alamă.

Lungimea țevii: 31 cm.

Lungime totală: 49 cm.

Calibru: 16 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3136; stare de conservare bună.

7. *Kubura* cu cremene, tipul *Peć* (prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronco-octogonală fiind lisă în interior, cu gravură decorativă vegetală la tunet și spre culată. Țeava este găurită la partea superioară (neutralizare ulterioară). Pe brațul de fixare al țevii există un șanț pentru luarea liniei de ochire, iar la gura țevii există un țel. Mecanismul de dare a focului este de tip francez, la exterior fiind complet și funcțional. Contraplatina din alamă fixează platina cu două șuruburi. Mecanismul de declanșare este complet și funcțional; garda trăgaciului din alamă este decorată cu striții. Mânerul și ulucul sunt din lemn. Mânerul este sculptat cu motive florale. La partea superioară a mânerului există un element rombic din metal decorat prin batere. Talpa mânerului este terminată cu un bulb din alamă decorată prin batere și cu un bumb din alamă în formă de trunchi de prismă octogonală. Ulucul este sculptat cu motive vegetale și are la partea inferioară două elemente din alamă pentru fixarea bătătorului și un bătător din lemn înțepenit în suport. Țeava este fixată de uluc cu două brățări din alamă.

Lungimea țevii: 30 cm.

Lungime totală: 49 cm.

Calibru: 17 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3100; stare de conservare foarte bună.

8. *Kubura pećanka* cu cremene (armură din Peć, mijlocul secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronconică fiind lisă în interior, cu gravură decorativă vegetală și geometrică spre culată. Țeava este găurită la partea superioară (neutralizare ulterioară). Brațul de fixare al țevii este prevăzut cu un șanț pentru luarea liniei de ochire, iar la gura țevii există un țel din aramă tocit. Mecanismul de dare a focului este de tip francez, la exterior complet dar înțepenit. Contraplatina din alamă fixează platina cu două șuruburi. Mecanismul de declanșare este incomplet (garda din alamă păstrează doar partea de fixare spre uluc – 2/3 din gardă lipsesc). Țeava la gură este fixată de uluc printr-o sârmă din alamă montată ulterior. Mânerul și ulucul sunt din lemn. Mânerul este sculptat cu bogate motive vegetale și geometrice, fiind decorat cu trei foarte mici pietre de coral și incrustații din argint. La partea superioară a mânerului lipsește elementul decorativ rombic din metal. Pe partea inferioară a mânerului sunt incrustate cu argint simbolurile armurierilor din Peć: sabia *Dhu al-Fiqar* și potcoava. Talpa mânerului este terminată cu un bulb din alamă decorată prin batere și un bumb din alamă în formă de trunchi de prismă octogonală. Ulucul are la partea inferioară două elemente din alamă pentru fixarea bătătorului și un bătător din lemn fals care face parte din uluc. Bătătorul prezintă urme de incrustație.

Lungimea țevii: 22,5 cm.

Lungime totală: 40 cm.

Calibru: 16 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3071; stare de conservare foarte bună (Pl. V/1).

IV. *Kubure cu cremene de tipul Foća*

1. *Kubura* cu cremene, tipul *Foća* (sfârșitul secolului al XVIII-lea/prima jumătate a secolului al XIX-lea).

Țeava pistolului este tronco-octogonală, rotunjită spre gură, lisă în interior. La partea superioară spre culată, țeava este găurită (neutralizare ulterioară). Pe țeavă spre culată există două marcaje rotunde, unul lateral stânga, celălalt la partea superioară, care indică proveniența orientală a țevii. Țeava este fixată de uluc prin cuie transversale. Mecanismul de dare a focului este de tip francez, fiind complet și funcțional, gravat cu motive vegetale. Contraplatina din fier fixează platina în două șuruburi. Mecanismul de declanșare este complet și funcțional. Garda din fier este striată și se prelungește cu tâlpi ornamentale de fixare spre uluc și mâner. Mânerul și ulucul sunt din lemn. Mânerul este îmbrăcat în partea superioară cu tablă din

argint decorată prin batere și gravare cu motive florale și geometrice, care acoperă lemnul și brațul de fixare al țevii. Pe mijlocul mânerului sunt prezente urmele unei înfășurări cu sârmă care nu s-a păstrat. Mânerul se termină într-un bulb din argint decorat în aceeași manieră cu placa metalică de pe mâner și un bumb din argint reprezentând un chip grotesc. Ulucul este sculptat cu motive vegetale și are la partea inferioară un lăcaș și două elemente de susținere din fier pentru bătător, decorate în aceeași manieră cu garda trăgaciului. Bătătorul este înțepenit în lăcașul lui; este din fier, fiind terminat cu un element din os.

Lungimea țevii 32 cm.

Lungime totală: 50,5 cm.

Calibru: 17 mm.

MBT, colecția de arme, nr. inv. 3060; stare de conservare foarte bună (Pl. V/2).

2. *Kubura* cu cremene, tipul *Foča* (mijlocul/a doua jumătate a secolului al XIX-lea)⁵⁰.

Țeava este tronconică, cu nervură mediană lată și caneluri spre culată. La partea superioară spre culată, țeava este găurită (neutralizare ulterioară). Brațul de fixare al țevii de mâner prezintă o creștură pentru luarea liniei de ochire. Țeava este fixată de uluc prin cuie transversale și un guler lat din argint decorat prin batere cu motive florale, care conține și un bătător fals construit în bloc cu gulerul, dar din care o parte este ruptă. Mecanismul de dare a focului de tip francez este complet, dar nefuncțional (arcul cocoșului este frânt). Contraplatina

din argint este gravată cu imaginea unor șerpi care se încolăcesc și strânge platina cu două șuruburi. Mecanismul de declanșare este complet, iar pe garda din argint este gravată o floare. Garda se prelungește cu tălpi de fixare ornamentale spre uluc și mâner. Mâner și uluc din lemn; ulucul este sculptat, iar mânerul este placat în întregime cu tablă din argint decorată prin batere și gravare cu motive vegetale. La mijloc, pe mâner este prezentă o înfășurare decorativă din sârmă de argint simplă și împletită. Mânerul se termină într-un bulb gravat cu motive florale și un bumb semisferic reprezentând un chip grotesc. Bulbul și bumbul sunt din argint. Ulucul are la partea inferioară un element metalic de susținere pentru bătătorul fals, construit în bloc cu gulerul de la gura țevii.

Lungimea țevii 27 cm.

Lungime totală: 44,5 cm.

Calibru: 16 mm.

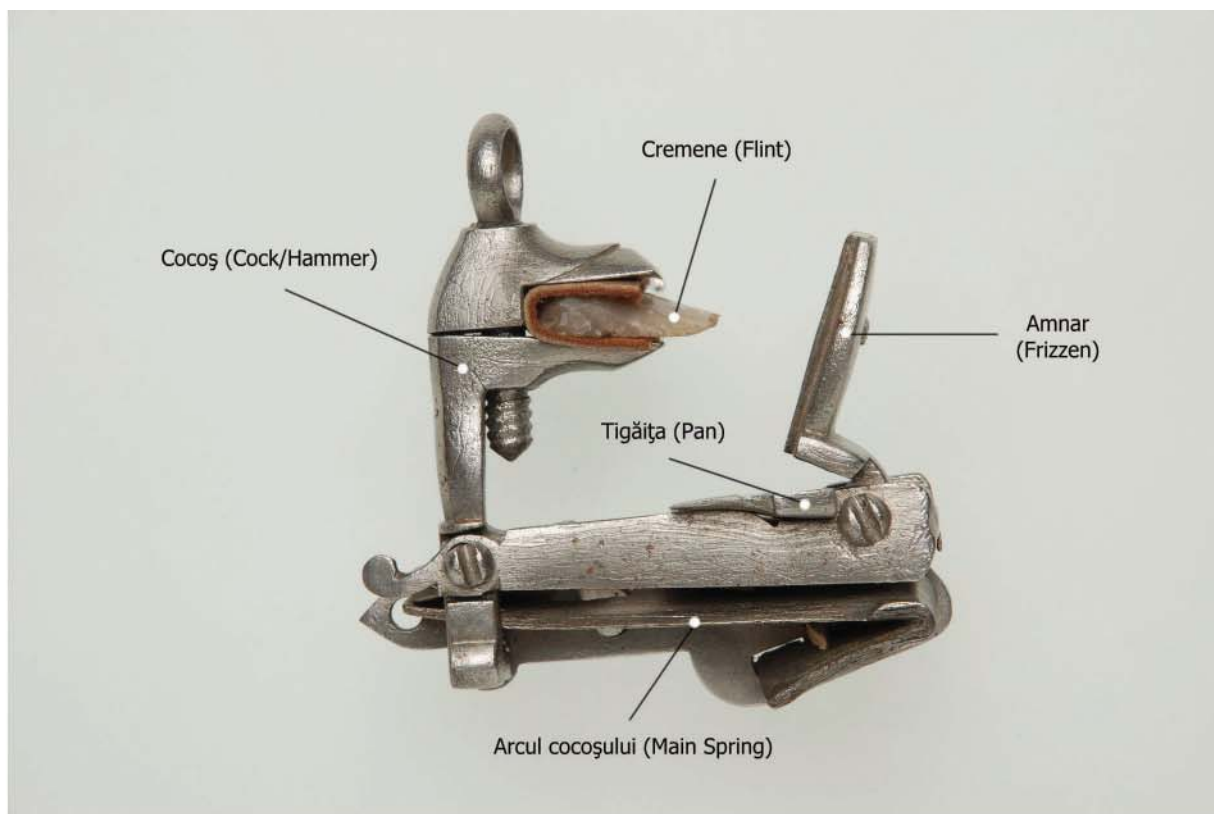
MBT, colecția de arme, nr. inv. 3099; stare de conservare foarte bună (Pl. VII)⁵¹.

Abrevieri

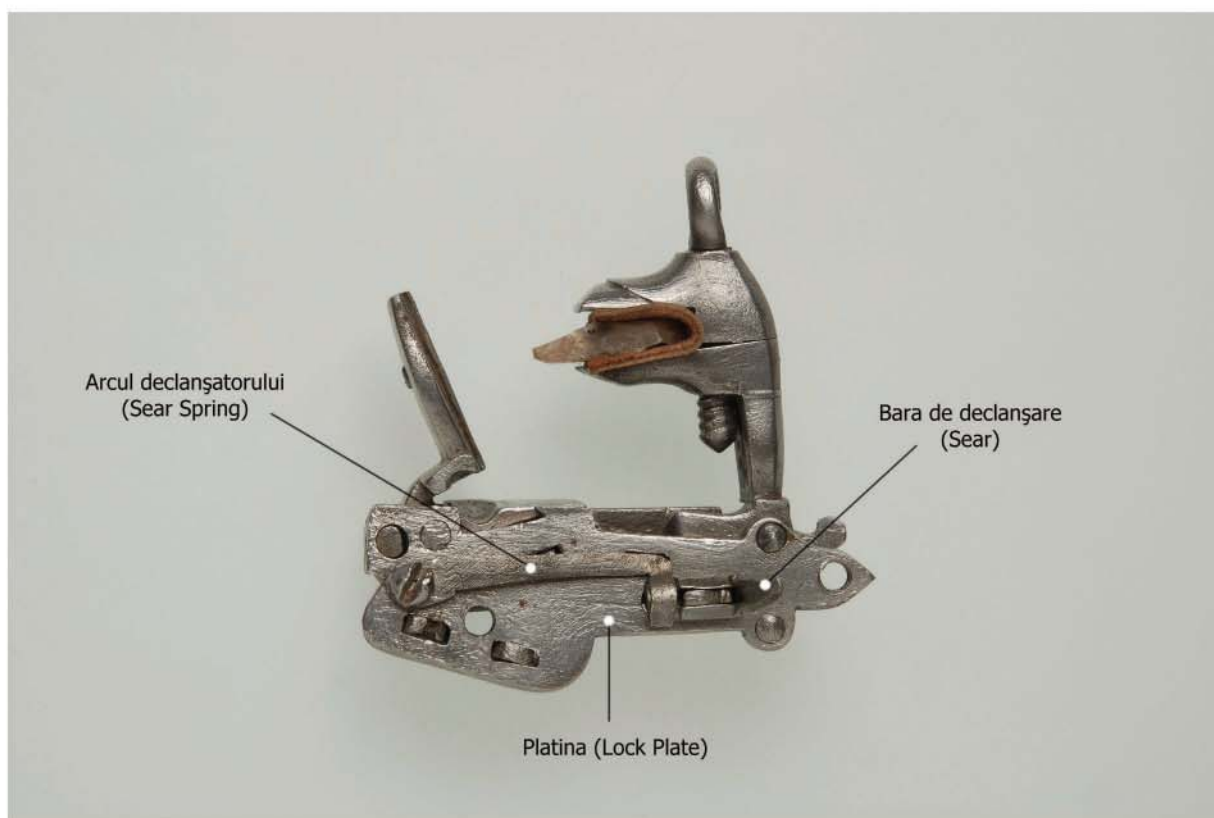
AIMBT	– Arhiva istorică a Muzeului Banatului din Timișoara
MBT	– Muzeul Banatului din Timișoara
SMIA	– Societatea Muzeală de Istorie și Arheologie din Banat
col.	– colecție
inv.	– inventar
cm	– centimetri
nr.	– număr

⁵⁰ O armă similară, datată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se află în colecția Muzeului Militar din Belgrad, nr. inv. 2269.

⁵¹ În încheiere, dorim să adresăm mulțumiri d-nei Nicoleta Demian, muzeograf-numismat în cadrul MBT, care ne-a atras atenția asupra scrisorii de donație a lui Ormós Zsigmond (AIMBT); d-lui Milan Șepețan, fotograf la MBT, pentru fotografierea digitală a pieselor; colegului Sergiu Galiș pentru sprijinul acordat în realizarea descrierilor pistoalelor MBT și kolegei Vesna Stankov, etnograf la Muzeul orașului Vârșeț, pentru amabilitatea cu care mi-a pus la dispoziție o serie de lucrări de specialitate din Serbia și Croația referitoare la armamentul balcanic.

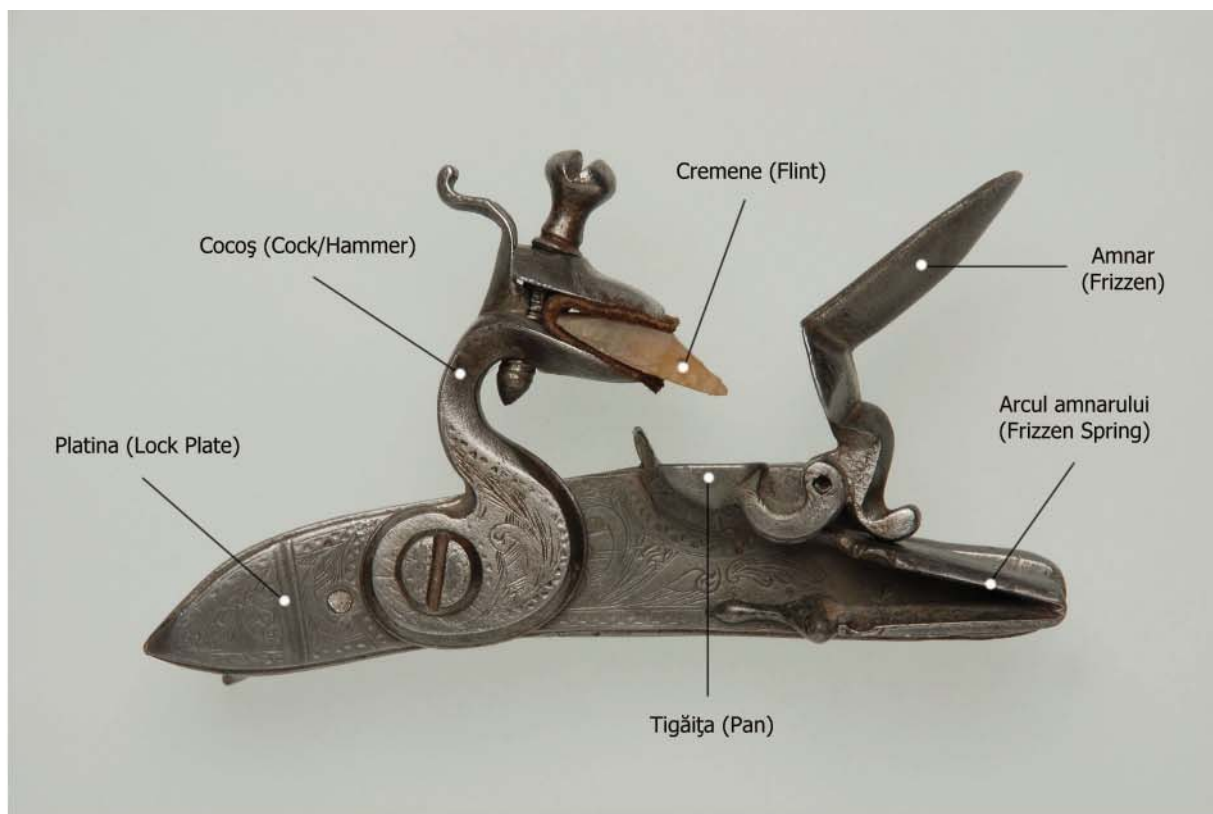

1

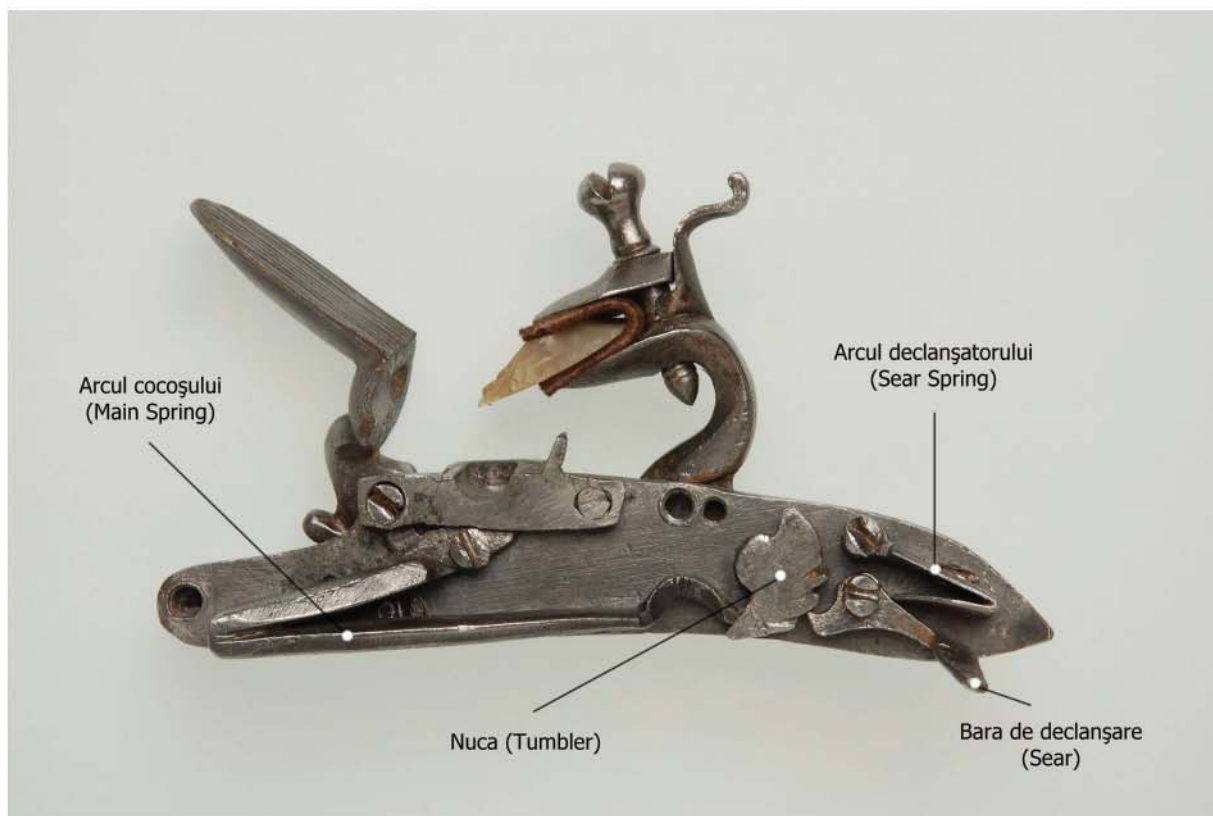

2

Pl. I. Mecanism de dare a focului de tip spaniol sau *miquelet* (col. MBT): 1. exterior; 2. interior. / Spanish type flintlock mechanism also referred to as the *miquelet* mechanism (Banat Museum collection): 1. exterior; 2. interior.

1

2

Pl. II. Mecanism de dare a focului de tip francez (col. MBT): 1. exterior; 2. interior. / French type flintlock mechanism (Banat Museum collection): 1. exterior; 2. interior.

1

2

Pl. III. 1. Pistol cu cremene albanez de tipul Elbasan (col. MBT); 2. Pistol cu cremene nord-albanez de tipul Shkodra (col. MBT). / 1. Elbasan type flintlock pistol from Albania (Banat Museum collection); 2. Shkodra type flintlock pistol from Northern Albania (Banat Museum collection).

1

2

Pl. IV. 1. *Kubura* cu cremene de tipul Peć (col. MBT); 2. *Kubura pećanka* cu cremene, armurăria din Peć (col. MBT). / 1. Peć type flintlock *kubura* (Banat Museum collection); 2. Flintlock *kubura pećanka*, weaponry workshop from Peć (Banat Museum collection).

1

2

Pl. V. 1. *Kubura pećanka* cu cremene, armurăria din Peć (col. MBT); 2. *Kubura* cu cremene de tipul Foča (col. MBT). / 1. Flintlock *kubura pećanka*, weaponry workshop from Peć (Banat Museum collection); 2. Foča flintlock *kubura* (Banat Museum collection).

Pl. VI. Pistol cu cremene albanez de tipul Elbasan (col. MBT). / Elbasan type flintlock pistol from Albania (Banat Museum collection).

Pl. VII. *Kubura* cu cremene de tipul Foča (col. MBT). / Foča flintlock *kubura* (Banat Museum collection).